

MARCUSE'NİN TÜRKİYE '68'İNDEKİ YERİ ve "HERBERT MARCUSE: ÂSİ GENÇLİĞİN PEYGAMBERİ" YAZI DİZİSİNİN ANALİZİ

MARCUSE'S PLACE IN TURKEY'S '68 MOVEMENT AND AN ANALYSIS OF THE SERIES "HERBERT MARCUSE: THE PROPHET OF REBELLIOUS YOUTH"

Olgun BİLİR¹

Özet

Bu çalışma, Türkiye'deki 1968 Hareketi bağlamında Herbert Marcuse'nin sınırlı etkisini derinlemesine ele almaktadır. Batı Avrupa ve ABD'de devrimci hareketlerin sembolü haline gelen Marcuse, Türkiye'deki entelektüel çevrelerde ilgi uyandırmış olsa da fikirleri devrimci gençlik hareketleri üzerinde belirgin bir etki yaratmamıştır. Çalışma, Marcuse'nin kapitalizm, teknoloji, tüketim toplumu, aşk ve cinsiyet gibi kavramlara yönelik eleştirilerini irdeleyerek, bu fikirlerin Türkiye'deki yankılarını analiz etmektedir. Makalenin merkezinde, Talat Sait Halman'ın Milliyet Gazetesinde yayımladığı "Herbert Marcuse: Âsi Gençliğin Peygamberi" başlıklı yazı dizisi yer almaktadır. Halman'ın sol bir aydın olmamasına ve yazı dizisinin ana akım bir medya organında yayımlanmış olmasına rağmen, Marcuse'nin düzen karşıtı fikirlerini ayrıntılı bir şekilde tanıtması dikkat çekicidir. Bu çalışma, Halman'ın yazı dizisini içerik ve söylem düzeyinde analiz ederek, Marcuse'nin fikirleri ile Türkiye'deki '68 Hareketinin sosyo-politik dinamikleri arasındaki ilişkinin çözümlenmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Marcuse, 1968 Hareketleri, Devrimci Gençlik, Kapitalizm Eleştirisi, İleri Endüstriyel Toplum.

Gönderim Tarihi/Submitted	: 28.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted	: 29.11.2024
Sorumlu Yazar/Corresponding Author	: Olgun BİLİR
E-posta / E-mail	: olgunbilir@gmail.com
Doi:	: 10.47124/viraverita.1575197
Atıf / To Cite:	: Bilir, O.(2024). Marcuse'nin Türkiye '68'indeki Yeri ve "Herbert Marcuse: Âsi Gençliğin Peygamberi" Yazı Dizisinin Analizi. <i>ViraVerita E- Dergi</i> , sayı:20, 2024,78-108
	Doi:10.47124/viraverita. 1575197

¹ Arş. Gör. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Çanakkale/TÜRKİYE, (ORCID: 0000-0003-3686-1921).

Abstract

This study delves into the limited influence of Herbert Marcuse on the 1968 Movement in Turkey. While Marcuse emerged as a symbol of revolutionary movements in Western Europe and the United States during this period, his ideas had only a marginal impact on the revolutionary youth movements in Turkey. The study examines Marcuse's critiques of capitalism, technology, consumer society, love, and sexuality, analyzing how these critiques resonated—or failed to resonate—in the Turkish context. At the heart of the study is Talat Sait Halman's series of articles published in Milliyet newspaper under the title "Herbert Marcuse: The Prophet of Rebellious Youth." Despite not being a leftist intellectual himself and publishing in a mainstream media outlet, Halman's detailed introduction to Marcuse's anti-establishment ideas is particularly noteworthy. By analyzing the content and discourse of Halman's series, this study seeks to shed light on the relationship between Marcuse's ideas and the socio-political dynamics of Turkey's 1968 Movement.

Keywords: Marcuse, 1968 Movements, Revolutionary Youth, Critique of Capitalism, Advanced Industrial Society.

Marcuse'nin Türkiye '68'indeki Yeri ve “Herbert Marcuse: Âsi Gençliğin Peygamberi” Yazı Dizisinin Analizi

GİRİŞ: MARCUSE'NİN TÜRKİYE '68'İNDEKİ YERİ

Frankfurt Okulu ile ilgili literatür incelendiğinde, bir düşünce ekolü olarak Okul'un Türkiye'de 1980 sonrasında ve özellikle 2000'li yıllardan itibaren giderek artan bir ilgi gördüğü ortadadır. Ancak bu çalışma Frankfurt Okulu ile Türkiye ilişkisinde bu genel eğilimin dışındaki bir görüngüyü incelemek amacıyla yazılmıştır. Makale, Frankfurt Okulu'nun başlıca temsilcilerinden birisi olan Herbert Marcuse'nin Türkiye'nin entelektüel/politik ortamına girme zamanı ve biçimine odaklanacaktır. Eleştirel teorinin Türkiye'de bir ekol olarak popülerleşmesi, 1980 darbesinin yarattığı sosyo-politik çöküş ortamına denk düşerken, Marcuse için bu tarih devrim düşlerinin somutlaştığı 1968 dönemine tekabül etmektedir.

Çalışma, Marcuse'nin düşüncelerinin 1968 ile 12 Mart 1971 arası dönemde Türkiye'ye giriş biçimini incelerken, bu dönemdeki Marcuse çalışmaları içinde içerik ve biçim olarak ayırt edici nitelikler taşıyan, Talat Sait Halman'ın Milliyet Gazetesinde 1968 yılında yayınladığı *Herbert Marcuse: Âsi Gençliğin Peygamberi* başlıklı yedi bölümlük yazı dizisinin metin analizine odaklanacaktır. Bu yazı dizisi, hem gençlik hareketleri ve toplumsal mücadelelerin ana akım medyada yer etme biçimini örneklemesi, hem de bu dönemde radikal düşüncelere yönelik ortaya çıkan toplumsal ilginin bir göstergesi olması nedeniyle dikkat çekici bir yayın olma özelliği taşımaktadır.

1968-71 Arası Türkiye'deki Marcuse Yayınlarının Kronolojisi

1930'lardan itibaren düşünsel üretim anlamında önemli çalışmalar yapmış olan Marcuse'nin 1968'e değin Türkçede herhangi bir eseri yayınlanmamış ya da kendisi herhangi bir çalışmaya konu edinilmemiştir. 1968 ile birlikte, muhtemelen dünya çapında ününün de katkısıyla, Türkiye'nin entelektüel hayatında kayda değer bir iz bıraktığı söylenebilir.

1968 yılının Şubatı'nda Nermin Abadan'ın Marcuse'nin ilk kez 1964'te yayınlanan ve Batı'da çok ses getiren eseri *Tek Boyutlu İnsan*'ın (One-Dimensional Man) analizini içeren bir

yazı kaleme aldığı görülüyor. Ardından söz konusu kitap Eylül 1968'de MAY yayınları tarafından Türkçede yayınlanıyor. Eylül ayının son günlerinde Halman Milliyet'te Marcuse'yi konu alan bir haftalık *Herbert Marcuse: Âsi Gençliğin Peygamberi* başlıklı yazı dizisine başlıyor. Kasım ayında Marcuse'nin bir diğer popüler kitabı *Aşk ve Uygarlık*'ı (Eros and Civilization) yayınlanıyor. Aralık ayında Hançerlioğlu Varlık Dergisinde *Marcuse'cülük* başlıklı eleştirisini kaleme alıyor. Yoğun geçen bu yılı takip eden 1969'da Marcuse'nin *Sovyet Marksizmi* adlı kitabı yine MAY Yayınlarından çıkıyor. Aynı yıl Marcuse'nin ünlü makalelerinden *Baskıcı Hoşgörü* yayınlanıyor. 69'un Aralık'ında Marcuse'nin Sartre eleştirisi Yeni Edebiyat Dergisinde yayınlanıyor. Doğrudan Marcuse'yi konu edinmese de içerisinde Marcuse'ye sıkça atıf yapılan Attila İlhan'ın *Hangi Sol?* kitabı 1970'te baskıya giriyor. Son olarak 1971'de Marcuse'nin felsefi boyutuyla ön plana çıkan eseri *Mantık ve İhtilâl* (Reason and Revolution) Muammer Sencer tarafından Türkçeye çevriliyor.

Türkiye'de bu hızlı gelişen Marcuse ilgisinin 1968'in küresel toplumsal hareketler dalgası ile ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmaz. Batı Avrupa ve ABD'de 1968'in radikal gençlik hareketlerine esin kaynağı olan düşünceleriyle Marcuse'nin Türkiye'deki politik atmosfer için de ideolojik ve teorik bir karşılık oluşturabilme ihtimali veya beklentisi içinde hareket edilmiş gibidir. Bu ihtimal ya da beklentinin toplumsal hayatta karşılığını bulup bulmadığı ile ilgili tartışmayı sonuç bölümüne bırakarak yukarıdaki literatürde bahsi geçen yayınlara değinerek Marcuse'nin görüşlerini kısaca tanıtmakta fayda var.

Marcuse ve Düşünsel Üretimi

Marcuse'nin Batı Avrupa ve ABD'de popüler bir figür haline gelmesi, 1964 yılında *Tek Boyutlu İnsan* adlı eserinin yayınlanmasından sonra gerçekleşmiştir. Nazi Almanya'sından kaçarak 1937'de mülteci olarak yerleştiği Amerikan akademik ortamında, bu tarihe kadar yalnızca dar bir çevre tarafından tanınmaktaydı. 1960'ların ikinci yarısında dünya genelinde Marcuse'ye yönelik artan ilgiye paralel olarak, Türkiye'deki Marcuse çalışmalarına da 1968 yılından itibaren rastlanmaktadır. Abadan'ın 1968 yılı başında *Tek Boyutlu İnsan* üzerine yaptığı eleştirel inceleme bu alanda ilk çalışma olmuştur. Abadan'a (1968) göre, bu eserinde Marcuse, endüstrileşmiş toplumların yetkin bir eleştirisini sunmuş olsa da, ortaya yeni bir teori koyamamıştır. Bunun nedeni, düşüncelerini takip edenler için mevcut düzeni

değiştirebilecekleri devrimci bir dönüşüm programı ya da reel bir dayanak önermemiş olmasıdır.

Tek Boyutlu İnsan'da Marcuse (1968b), Weberci temalar etrafında şekillenen bir tartışma sunar. Teknolojik rasyonalitenin, modern topluma için tüm kurumsal ve öznel işleyişin temeli olarak konumlandığını vurgular. Bu tema öylesine derinlemesine ele alınmıştır ki, tarih ve toplum, artık insansız ve öznesiz bir yapı olarak, yüksek düzeyde gelişmiş bir teknolojik aygıtın yönettiği ve bireylerin yalnızca rollerini yerine getiren eklentilere dönüştüğü bir sahne olarak kurgulanmıştır. Marcuse, teknolojik ve maddi gelişmişliğin, aydınlanmanın insanlık için iyi bir yaşam vaadini gerçekleştirme potansiyeline sahip olduğu bir çağda, bu gelişmenin aksine kitleler üzerinde bir tahakküm aracı haline gelmesini irrasyonel bulur. Ona göre, "bu toplum bir bütün olarak mantık dışıdır" (s. 14).

Marcuse'nin ortaya koyduğu eleştirel perspektif iki kutuplu bir dünyada hem Sovyetlerin, hem de ABD'nin dışında her ikisine de karşı bir konumlanmaya denk düşmektedir. Bir yandan bireysel özgürleşmeye ket vuran *bürokratik* komünizmi kendi Marksizm yaklaşımına uzak bulurken (Marcuse, 1969), diğer yandan kitlesel bir aldanım yaratarak insanları sözde tatminlerle avutan ileri kapitalizmin 'demokratik' kültürünün hegemonik yapısına itiraz etmektedir. Ancak Marcuse'nin bakış açısının daha dikkat çekici yanı her iki sistemi de teknolojik rasyonalite bağlamında ortak bir perspektiften eleştirmesidir. Ona göre teknolojik aygıt, her iki toplumda da benzer mekanizmaları işler hale getirmiştir. Öyle ki, bu iki farklı sistem, dünyanın geri kalmış bölgeleri için aynı evrensel reçeteyi – endüstrileşmeyi – çözüm olarak sunmaktadır. İleri endüstriyel toplumda, "üretim cihazı, toplumun ihtiyacı olan iş, yetenek ve davranışları belirlemekle kalmaz, bireysel ihtiyaç ve istekleri de şekillendirerek totaliter bir nitelik kazanır" (1968b, s. 21).

Kapitalist *boom* çağında bu totalite, öznenin niteliksel yok oluşuna yol açar; bu durum, Marcuse'yi Frankfurt Okulu'nun toplumsal değişim konusundaki karamsarlığıyla ortak bir noktada buluşturur. Ona göre, "...bolluk ve özgürlük kılığına bürünmüş olan tahakküm, özel ve genel yaşamın tüm alanlarına yayılır; tüm gerçek karşıtlarını ortadan kaldırır, bütüne karıştırır ve tüm alternatifleri yok eder" (s. 48).

Karşıtlığı olmayan bu üretim temelli toplumsal düzende Marcuse, potansiyel olarak yıkıcı unsurları Marx'tan farklı olarak üretim ilişkileri dışında kalmış toplumsal kesimlerde

aramıştır. Marcuse'ye göre, toplumsal değişim talebi, endüstriyel çalışma rejiminin dışında kalan kesimlerden – öğrenciler, aydınlar, işsizler ve sömürülen üçüncü dünya halkları gibi– gelecektir. Klasik Marksizmin sosyalist devrimin öznesi olarak gördüğü işçi sınıfı ise bu potansiyelini kaybetmiştir. İşçiler kapitalist sisteme entegre olmuş, refah toplumundan aldığı payla onunla bütünleşmiştir.

Marcuse (1968a), ilk kez 1955 yılında yayımlanan *Aşk ve Uygarlık*'ta, Young'ın (1969) ifadesiyle, Freud'un psikanalizini erotize edilmiş bir Marksizm'e dönüştürme çabası içindedir. Freud'un uygarlığın bir çeşit bastırılma olduğunu savlayan görüşlerini Marksist bir perspektifle kaynaştırmayı hedeflemiştir. Bunu yaparken de önce uygarlığın psikolojik ve sosyolojik kategoriler arasındaki ayrımları ortadan kaldırmakta olduğuna işaret etmiştir. Modern kamusal yaşama biçimi bireysel psikolojik kategorileri niteliksel olarak dönüştürmüştür. Bu nedenle "... psikolojik sorunlar, siyasal sorunlara dönüşmekte; kişisel huzursuzluklar, eskisinden çok daha büyük ölçüde, bütünün huzursuzluğunu yansıtmakta"dır (s. 17).

Marcuse (1968a), bu eserinde esas olarak baskıcı olmayan bir toplumsal örgütlenmenin olanaklılığını araştırır. Freud'un baskılanma kuramını ele alırken, uygarlığın bu baskılamaya kaçınılmaz bir şekilde ihtiyaç duyup duymadığı sorusunu tartışmaya açar. Marcuse için kritik olan nokta, Freud'un evrensel bir nosyon olarak ele aldığı baskılamanın tarihsel bir boyutunun olduğunu göstermektir. Eğer bu yapılabilirse, baskıcı olmayan bir uygarlığın imkânı tartışılabilir hale gelecektir. Bu bağlamda, Marcuse ilk teşhisini Freud'un teorisinin özünde biyolojizme dayanmakla birlikte aynı zamanda sosyal bir teori olduğu yönünde yapar. Ona göre, "Eros'la ölüm içgüdüleri arasındaki savaşın, kültürün kuruluşu ile yıkılışı arasındaki çatışmanın, baskı ile baskı altına alınanın yeniden ortaya çıkışı arasındaki mücadelenin yinelenen oluşumu, insanlığı geliştiren tarihsel koşullarla yaratılır ve düzenlenir." (s. 130).

Marcuse (1968a), modern toplumda aşk ve cinsellik motivasyonlu haz ilkesinin bastırılması ile güvenlik, çalışma ve üretim motivasyonlu gerçeklik ilkesinin hâkimiyetini, Marx'ın yabancılaşma kavramıyla birlikte ele almıştır. Bu bağlamda kapitalist üretim sürecindeki yabancılaşmış emeğe atıfta bulunur. Ona göre, "Artık çalışma genelleşmiştir; aynı biçimde, libido üzerindeki baskılar da genelleştirilmiştir. Bireyin yaşamının büyük bölümü olan

çalışma zamanı, acı ve sıkıntı zamanıdır; çünkü yabancılaşmış emek, doygunluğun olmaması, haz ilkesinin yadsınması demektir.” (s. 64).

Marcuse, ileri kapitalist toplumdaki bu yadsıma nedeniyle, toplumsal değişimin dinamiklerinden biri olarak Marksist emek kategorisinin yerine Freudcu haz ilkesini yerleştirmeyi önerir. Marcuse’ye göre, emeği Marksist anlamda aşkın bir kategori olarak yüceltmek problemlidir; bu yaklaşım, kapitalizmin perhizci ideolojisiyle benzer bir çizgiye düşer. Hazzın baskılanması, endüstriyel uygarlığın daha hızlı gelişmesine olanak tanımış olsa da, bunun bedeli bireyin özgürlüğünden vazgeçmek olmuştur. Libido teorisine dayanarak, bastırılmış olmasına rağmen yok edilmesi mümkün olmayan insanın hazza ve özgürlüğe yönelik içgüdüsel eğilimine dikkat çeker ve bu eğilimi mevcut düzenden kurtuluş için somut bir dayanak olarak görür.

Marcuse’nin 1960’ların sonuna doğru şekillenen bu radikal düşünceleri, onu dönemin huzursuz kuşaklarıyla etkileşime girmesine de zemin hazırlamıştır. Goldman’a (2006) göre Marcuse’nin geç gelen şöhretinin gerisinde düşüncelerinin 1960’ların kültürel ve politik ortamına uygunluğu bulunmaktadır. Kellner (1984) de benzer bir kanaati paylaşır: “Onun ileri endüstriyel toplumlar üzerine geliştirdiği eleştirisi, Vietnam Savaşı’nın, siyahlar ve diğer azınlıklar üzerindeki baskının, tüketim toplumunun zenginliği içerisinde varlığını koruyan yoksulluğun ve buna bağlı rezilliklerin genç kuşaklar üzerinde yarattığı nefret ve tiksinti duygularına tercüman oluyordu.” (s. 2).

Marcuse’nin konumlanışına benzer şekilde 1968 isyanları da Batı Avrupa’da iki kutuplu dünyayı toptan karşısına alan ve modern hayatın kendisine yönelen bir tepkiyi ifade ediyordu. Düşünce ve eylemin tarihsel olarak bu denli örtüşmesi, Batı Avrupa ve ABD’deki radikal toplumsal hareketler içinde Marcuse’yi popüler bir figür hale getirmiştir (Halman, 1968). Kellner (1984) birbirinden farklı toplumsal hareketlerin Marcuse’yi referans almasını, onun düşüncesinde yer eden bir belirsizliğe bağlamaktadır. Kellner’e göre, Marcuse’nin radikal çağdaş toplum eleştirisi, mevcut yabancılaşma durumunun kökenlerine inmekte, üretimin ve tüketimin örgütlenmesi ile ortaya çıkan toplumsal kontrol sistemine karşı isyanı önermektedir. Ancak bu noktada, Marcuse’nin düşüncesinde baskının birincil kaynağında gelişmiş endüstriyel toplum ve onun araçsal mantığının mı, yoksa kapitalist üretim tarzının mı olduğu belirsizdir.

Teorideki bu belirsizlik karşı kültür olarak *makina* düşmanlarını ve kapitalizmin radikal karşıtlarını oluşturan iki grubun da Marcuse'yi kendi sözcüleri ya da müttefikleri olarak görmelerine neden olmuştur.... Oyun, özgür aşk, çiçek gücü ve kişisel özgürleşmeyle kendini tanımlayan karşı kültürün savunucuları Marcuse'nin yazılarında kendi değerlerinin güçlü bir ifadesini bulurken, Yeni Sol, bu yazılarda, kapitalizmin sert bir eleştirisini ve kendi radikalizmleriyle oldukça yakın biçimde uzlaşmaz bir çeşit demokratik ve özgürlükçü sosyalizm savunusu gördüler. (Kellner, 1984, s. 2-3)

Marcuse'nin düşünsel ürünleri ve radikal hareketlere duyduğu sempati, onu dönemin önde gelen figürlerinden biri haline getirmiştir. Gençlik isyanları için bir esin kaynağı iken, komünistlerden muhafazakârlara kadar geniş bir siyasal yelpazenin de hedefi olmuştur. Halman'ın (1968) da belirttiği gibi, bir yanda dönemin muhafazakâr Kaliforniya valisi Ronald Reagan, gençleri isyana teşvik ettiği gerekçesiyle onu üniversiteden uzaklaştırmaya çalışırken, diğer yanda Sovyet yazarı Yuri Zhukov, Marcuse'yi kapitalist düzende işçi sınıfının rolünü tanımadığı için eleştiriyordu. Aynı zamanda liberaller de onun Amerika'da demokrasi olmadığı yönündeki iddialarına tepki gösteriyordu.

Türkiye'nin 68'i ve Solda Marcuse Algısı

1968 yılı, Türkiye'de de Avrupa'dakine benzer toplumsal hareketliliklerle geçti. Üniversitelerde işgal ve boykot eylemleri gerçekleşirken, öğrenci hareketlerinin yanı sıra işçi ve köylü sınıflar da toplumsal mücadeleler tarihine iz bırakan eylemler düzenledi. Avrupa ve dünyanın diğer bölgelerindeki siyasal ve toplumsal gelişmeler Türkiye'de yakından takip edildi. Uluslararası sol gündem ve fikirler hızla Türkiye'ye taşındı. Türkiye'deki Marcuse yayınları da, bu bağlamda, dışarıya yönelik entelektüel ve siyasal bir merakın ürünü olarak okunabilir.

Türkiye'deki 68 hareketleri ile ilgili olarak çok vurgulanan bir nokta vardır: Öğrenme motivasyonunun tetiklediği bir okuma açlığı. 1960'lardan önceki yayın yasaklarından dolayı, sol literatürün Türkiye'de yayınlanmaya yeni yeni başlanması bu motivasyonu güçlendiren bir olgudur.

Laçiner (2007) 68'in devrimcilerini şöyle anlatıyor:

Bu insanlar her şeyi, birçok konuda yazılmış şeyleri okumayı, bilmeyi çok istediler. Okumak o zamanki solcunun birinci eylemiydi ve çok tartışılırdı, tüm dünyada sol zaten çok tartışan, okuyan bir özelliğe sahipti. Türkiye'de de yeni bir kitap çıkmış, koştura koştura alınırdı, sabahlara kadar okunur,

anlaşıldı. Marcuse çok okundu, Camus'ler falan, bizim kuşak çok okudu bunları.

Bu okuma açlığı karşısında 60'ların sonunda gelişen yayıncılık faaliyetlerinin etkisiyle gerek çeviri yayınlar ve gerekse yeni çıkan dergi ve gazetelerle bir arz talep dengesinin kurulduğu söylenebilir. Marksist klasikler, Lenin'in kitapları, Althusser, Gramsci ve Politzer gibi isimler yanında Küba ve Vietnam gibi üçüncü dünyanın devrimci deneyimlerini ve bağımsızlık mücadeleleri anlatan kitaplar bu yıllarda dünya gündemini Türkiye'ye taşıyan hacimli bir sol külliyyatın da vücut bulmasına neden oldu.

Bununla birlikte, dünyanın geri kalanında olduğu gibi Türkiye'de de kendine özgü bir '68 gündemi oluştuğundan bahsetmek gerekir. Birbirini izleyen, birbirinden etkilenen '68 hareketleri, ortaya çıktığı ülkelerde farklı toplumsal/siyasal taleplerin belirlediği bir özgünlüğe sahiptir. Uysal'ın (2018) belirttiği gibi:

Toplumsal hareketler bir yerden diğerine ihraç/ithal edilir, uluslararası dolaşıma girer. Ancak bir yerden diğerine taşınırken, ortaya çıktıkları ülkelerin/coğrafyaların siyasal bağlamı da beraberlerinde taşınmadığından, gittikleri yerlerde çok farklı biçimler alabilir, farklı sonuçlar doğurabilirler. '68 bunun en somut örneklerinden. Bu nedenle bugün '68 Hareketinden değil, '68 Hareketlerinden bahsediyoruz. (s. 18)

Bu çerçevede Türkiye '68'inin çarpıcı özelliklerinden birisi, Batı'daki hareketlere benzer şekilde öğrenci gençliğin önemli bir aktör olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Bu dönemde üniversiteler hızla politize olan mekânlar olarak göze çarpmaktadır. Eğitimde reform talepleriyle başlayan üniversite boykotları ve işgalleri biçim olarak Avrupa'daki eylem dizgesi ile benzerlikler gösterir (Boyras, 2018; Toprak, 2018).

Diğer yandan sol düşüncenin 1961'de kurulan ve kayda değer bir kitleliliğe ulaşan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve yine aynı yıl yayın hayatına başlayan Yön Dergisi çevrelerinde tartışıldığı ve geliştirildiği görülmektedir. 60'lar boyunca yasal bir zemin bulan sol/sosyalist fikir dünyası, bu sayede, düşünceleri özellikle öğrenci gençlik üzerinde etkili olan bir sol aydınlar grubunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Aydınlar ve gençlerden oluşan devrimci kitle, Marcuse'nin devrimci özne tasarımıyla uyumlu gibidir. Ancak Türkiye'deki aktörlerin devrimci gündem ve arayışlarına bakıldığında Marcuse'nin odaklandığı konu ve temalardan oldukça farklı bir görüntü sergilediği görülecektir.

Diğer yandan siyasi program düzleminde Türkiye'deki sol hareketler ile Marcuse arasında bir bağ kurmak mümkün olmamıştır. Türkiye'deki sol hareketler için iktidar esas meselelerden birisiydi. Toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek için devlet aygıtını yani iktidarı ele geçirmek temel politik amaçtı. Oysa Marcuse'de toplumsal dönüşüm için siyasal iktidarı hedeflemek bir yana, kendi eleştirel programını hayata geçirecek bir politik eylem stratejisi dahi bulunmamaktadır.

Diğer yandan 1968'e gelirken Türkiye'nin toplumsal yapısı ve işçi sınıfının konumu sol için başlıca meselelerden birisi olmuştur. İşçi sınıfının Türkiye'de siyasal aktivizm alanında belirgin bir role sahip olmadığı bu dönemde sendikal hareketler de henüz pek gelişmemiştir. Örneğin DİSK 1967'de kurulmuştur. Sendikal hareketlerin zayıf olmasında Türkiye'nin hala bir endüstri ülkesi olmamasının etkisi de bulunmaktadır. Bu nedenle *azgelişmişlik* Türkiye'nin '68'inin gerçek gündemi olmuştur. Sanayi toplumu olamamış bir ülkenin politik aktörleri bu geri kalmışlığın nasıl bertaraf edileceği üzerine odaklanmıştır. Dönemin Türkiye'sinde farklı yollarla da olsa sol tarafından geliştirilen ortak çözüm, azgelişmiş bir ülke olarak iktisadi kalkınmacılık olmuştur (Boran, 2016, 369-395; Belli, 1970).

60'lar boyunca farklı görüşlerden sol aydınların yazılarını yayınlatabildiği Yön Dergisi'nde tartışılan temel konulara bakıldığında, Türkiye'nin Osmanlı'dan beri gelen toplumsal yapısını teşhis etmek ve buradan yola çıkarak sosyalizme geçiş için tarihsel materyalist bir izlek oluşturmak temel bir sorun alanı olarak ortaya çıkar. Bu çerçevede kapitalizme alternatif olarak sosyalist ya da en azından kapitalist olmayan bir yol bulma fikri zemin bulmuştur. Benzer şekilde Türkiye'nin milli kurtuluş mücadelesi yarım kalmış, tamamına erdirilmesi gereken bir sorun olarak teşhis edilmiştir. Bu bağlamda gençlik hareketlerinin politik gündemini Türkiye'nin kalkındırılması meselesi ile anti-emperyalizm ve bağımsızlık mücadelesi oluşturmuştur (Ünüvar, 2018).

Buradan hareketle, İlic'in (2016) Sol Yayınları'nın kurucusu Muzaffer İlhan Erdost'un görüşlerini özetlediği aşağıdaki alıntıda da görüleceği gibi, Marcuse'nin seslendiği ileri endüstriyel toplum ile Türkiye toplumunun '68'de farklı tarihsel, toplumsal ve siyasal özellikler sergilediğini söylemek mümkündür.

... gençliğin, cinsel özgürlük için savaşmak, libidinal enerjiyi ve içgüdüleri serbestleştirmek, uygarlığın suçluluk duygusu gibi silahlarına karşı savaş açmak gibi bir gündemi olamamıştı. Türkiye'deki devrimci gençlik,

demokratikleşme, özgürleşme, Amerikan emperyalizmine karşı çıkma gibi daha acil sorunlarla ilgilenmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle, Türkiye’de 68 kuşağı, o dönemde, daha çok Karl Marx, Friedrich Engels, Vladimir İlyich Lenin, Georges Politzer gibi yazarların ve Küba Devrimi, Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı gibi mücadelelerin liderlerinin kitaplarını okumayı tercih etmişti.” (s. 16)

Marcuse’nin *eleştirel* Marksizmi ile sol kesimlerdeki hâkim ortodoks Marksizm anlayışının birbiriyle uzlaşmasının oldukça zor olduğunu vurgulamak gerekir. Nitekim Hançerlioğlu (1968), Varlık Dergisindeki yazısında Marcuse’nin maddi koşullar yerine, devrimi insan bilincinin istencine bağlayan diyalektik yaklaşımını idealizm olarak eleştirmiştir. Bununla birlikte Marcuse’nin işçi sınıfının devrimci özne konumunu sorgulayan görüşleri de sol hareketler içerisinde bir karşılık bulmamıştır. Bu bağlamda Marcuse’nin görüşleri, Marksist kuram içerisinde bir sapma olarak değerlendirilerek çoğunlukla reddedilmiştir. “67’de ilk Marcuse çevirileri çıkmaya başladığında, Marcuse okumak bir tür hainlikle eşdeğer görülmüştür.” (Oktay, 2001, s. 6-12).

Marcuse’nin bir bolluk toplumunda özgürlük ihtiyacının imkânları üzerine yürüttüğü temel tartışma, tüketim toplumunda yerleşik düzenin ve kurumlarının radikal bir eleştirisini kapsamaktadır. Çalışmayı, insan üzerinde kurduğu baskıcı karakteri nedeniyle otoriter bulan ve çalışma ilkesi yerine zevk ilkesini yerleştirmeyi, insanın özgürleşmesi için bir koşul olarak gören Marcuseci Marksizm ile az gelişmişlik ve kalkınmacılık temalarına bağlı Türk solundaki egemen Marksizm birbirinden beslenememiştir. Konjonktürel olarak bu uyumsuzluk düşüncenin üretildiği toplumsal, kültürel ve politik bağlamların farklılığına bağlanmalıdır. 1968’de hararetli bir şekilde başlayan Marcuse tartışmalarından 1970’lere kalan fazla bir şey olmamıştır. Yoğunluğu daha düşük olmakla birlikte Marcuse üzerine çalışmalar yayınlanmaya devam etmiş olmasına rağmen bu yayınların daha çok felsefe alanında yapıldığını belirtmek yerinde olur.

“HERBERT MARCUSE: ÂSİ GENÇLİĞİN PEYGAMBERİ” BAŞLIKLİ YAZI DİZİSİNİN ANALİZİ

1968, dünyada ve Türkiye’de özellikle gençliğin dikkat çekici bir politik aktör olarak sahne alması ile hafızalarda yer etmiştir. Bu dönem gençlik hareketleri eskinin kurumsal düzeninden bir kopuş arayışı sergilemiştir. Bu kopuş stratejisi toplumsal, kültürel ve siyasal olarak çok boyutlu bir nitelik arz eder. Politik aktivizmin dünya genelinde dolaşıma girdiği bu dönemde, radikal fikirler de benzer bir eğilim göstermiştir. Batı Avrupa ve ABD’de dikkate değer bir

karşılık bulan Marcuse'nin radikal düşünceleri de bu eğilimin dışında kalmamıştır. 1968 Marcuse'nin Marx, Mao ya da Che kadar popüler olduğu bir yıldır.

Türkiye bağlamında 1968 ve devam eden birkaç yıl Marcuse çalışmaları için ayrıksı bir dönemi işaretlemektedir. Bakıldığında Marcuse üzerine yapılan yayınlar genel olarak çeviri, makale veya eleştiri biçiminde belirli bir akademik ve entelektüel nitelik taşımaktadır. Bu genellenenin dışında kalan bir yayın daha vardır: Talat Sait Halman'ın Milliyet Gazetesinde 1968 yılında yayınladığı *Herbert Marcuse: Âsi Gençliğin Peygamberi* yedi bölümden oluşan yazı dizisi. Bu yayın, yazarının siyasi ve akademik konumu, ana akım bir gazetede yayınlanması ve içerik olarak Marcuse'nin fikirlerinin bir ölçüde *propagandası* niteliği ile oldukça dikkat çekici bir metindir.

Halman, Amerika'daki üniversite eğitimi sırasında yakından tanıma fırsatı bulduğu Marcuse'nin düşüncesi ve politik olaylarla ilişkisi hakkında okuyucusuna bilgi aktarma amacındadır. Yazar, Türkiye'deki diğer çalışmalardan farklı olarak Marcuse'yi akademik bir atmosferden çıkararak, toplumsal olayların, hareketlerin içine yerleştirmiştir. Akademisyen kimliğinden ziyade sanatçı kişiliğinin öne çıktığı metinlerde Halman'ın oldukça serbest bir dil kullandığı görülmektedir. Bu akıcı ve sürükleyici dil, anlaşılması zor bir düşünür olarak bilinen Marcuse'nin okuyucu tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmış olmalıdır.

Yazı dizisini Milliyet Gazetesi genel yayın yönetmeni Abdi İpekçi'nin isteği üzerine hazırlamış olduğunu belirten Halman, kendisini tarafsız bir aydın ve gazeteci olarak tarif etmektedir. Solcu veya sağcı olmadığını özellikle vurgulamaktadır. Siyasal olaylar karşısında aldığı tavırlara bakıldığında siyasi yelpazede kendini konumlandığı yer daha belirgin olacaktır. Örneğin, 1950'lerin başında gittiği Amerika'da gündemde olan McCartyçiliği eleştirmektedir. Yine Amerika'dayken 27 Mayıs öncesi Demokrat Parti karşıtı gruplara katılmıştır. 1960'ların Türkiye'sindeki politik ortam ile barışık bir insandır. Dönemin devlet adamları ve bürokrasi elitiyle yakın ilişkileri bulunmaktadır. 1971 Mayıs'ında başlatılan Balyoz Harekâtı kapsamında dönemin birçok solcu aydını ve aktivisti tutuklanır. Bu dönemin hükümeti 12 Mart 1971'den sonra bir teknokratlar hükümeti olarak kurulan birinci Nihat Erim hükümetidir. Halman, Türkiye'deki *âsi gençleri* ve solcu aydınları tutuklayan bu hükümette Temmuz 1971'de Kültür Bakanı olarak görev alır. Kendi ifadeleriyle bakanlığı döneminde tutukluluğa uğrayanları kurtarmak için zorlu mücadeleler verir. Uluslararası siyaset

bağlamında, coğrafi yakınlık ve jeopolitik çıkarlar ekseninde, Türkiye için başlıca tehdit olarak Sovyetler Birliği'ni görür. (Birgöl, 2003).

Bahsi geçen eğilimler, ilişkiler ve konumlanmalar göz önünde bulundurulduğunda, Halman'ın kendisi ile Marcuse düşüncesi ve eylemleri arasında bir yakınlık kurmadığı aşikârdır. Marcuse'nin temsil ettiği sol veya *yeni anarşist* siyasete angaje olmamıştır. Bu nedenle ilk bakışta söz konusu yazı dizisini siyasi bir yakınlıktan ziyade gazeteci ve akademisyen kimliği ile yazdığı, halkına bilmediği bir konuda bilgi aktaran bir aydın motivasyonu/sorumluluğu ile hareket ettiği söylenebilir.

Yöntem

Halman'ın yazı dizisinin analizinde ilk olarak 29 Eylül ile 5 Ekim 1968 tarihleri arasında yayınlanan yedi bölümün manşetleri ve metinlerde geçen spot ifadeler verilecek, bölümlerin içerikleri kısaca tanıtılacaktır. Sonrasında içerik ve söylem analizleri bir arada kullanılarak metin analiz edilecektir.

i. İçerik analizi

İçerik analizi, sosyal bilimlerde metin, konuşma veya görsel verilerdeki ana temaların, kavramların ve örüntülerin sistematik bir yaklaşımla incelenmesi olarak tanımlanır (Krippendorff, 2004). Bu analiz yöntemi, belirli temaları kategorilendirerek, sıklıklarını ölçerek ve ana mesajları ortaya çıkararak metinlerdeki anlam derinliğini çözümlenmeyi amaçlar. Örneğin, sosyal hareketler ya da kültürel değerler üzerine yapılan çalışmalarda, araştırmacılar içerik analizi sayesinde kullanılan dilin ve tekrar eden kavramların ne gibi toplumsal mesajlar içerdiğini gözler önüne serebilir (Neuendorf, 2017).

Bu analiz türü, özellikle toplumsal olaylar ve politik metinlerde yazarın verdiği mesajı ve metnin yapısal unsurlarını anlamak açısından faydalıdır (Weber, 1990). İçerik analizinde kullanılan kodlama ve kategorilendirme teknikleri, temaların sıkça ne şekilde tekrarlandığını, hangi bağlamda kullanıldığını göstererek metinle ilgili anlamlı çıkarımlar yapılmasını sağlar (Hsieh ve Shannon, 2005). Bu yöntem, sosyal bilimlerde nitel veri analizinin temelini oluşturur ve metnin iletmek istediği ana fikirleri açık bir şekilde ortaya koymada önemli bir yere sahiptir.

ii. Söylem analizi

Söylem analizi, bir metinde kullanılan dilin altında yatan sosyal, politik ve ideolojik bağlamları ve güç ilişkilerini ortaya çıkarmayı amaçlar. Söylem, dilin ötesine geçip toplumsal yapıların, güç ilişkilerinin ve ideolojik varsayımların nasıl oluşturulduğunu ve yeniden üretildiğini inceler. Bu çalışmada eleştirel söylem analizi kullanılması planlanmıştır.

Eleştirel söylem analizi (ESA), dilin toplumsal yapıların inşasında nasıl rol oynadığını anlamaya odaklanan bir analiz biçimidir. Fairclough'a (1995) göre ESA, söylemin sadece bir yansıtıcı değil, aynı zamanda toplumsal gerçekliklerin inşa edici bir unsuru olduğunu vurgular. Bu yöntem, dilin sosyal güç ve iktidar ilişkilerini nasıl desteklediğini veya dönüştürdüğünü araştırır. Dil, burada bir iletişim aracı olmaktan öteye geçerek toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesi ya da sorgulanmasında etkili bir güç olarak görülür (Fairclough, 1989).

Van Dijk (2001), ESA'nın temel hedeflerinden birinin, güçlü grupların dil ve söylemler yoluyla ideolojik bir hâkimiyet kurarak toplumun diğer kesimlerini marjinalleştirmesini ortaya çıkarmak olduğunu belirtir. Bu bakış açısına göre, ESA, iktidar yapılarını ve bunların dil yoluyla nasıl meşrulaştırıldığını inceler; böylece, hangi ideolojilerin belirli bir toplumda yaygınlaştırıldığını ve kimin çıkarına hizmet ettiğini anlamamıza olanak sağlar.

Wodak ve Meyer (2009) ise, ESA'nın özellikle medya, politika ve eğitim gibi alanlarda kullanılan dilin analizinde değerli olduğunu ifade ederler. Onlara göre, bu analiz yöntemi, söylemde yer alan örtük anlamları ve bu anlamların toplumsal normları, önyargıları nasıl pekiştirdiğini açığa çıkarmaya çalışır. Bu bağlamda, ESA, yalnızca mevcut dil kullanımını anlamakla kalmaz; aynı zamanda dil aracılığıyla sürdürülen toplumsal eşitsizlikleri eleştirir ve dönüştürme imkânlarını da araştırır.

Özetler

i. 29.09.1698 Tarihli Yazı

Halman'ın yazı dizisinin ilk bölümünün manşeti *MARX, MAO, CHE, KADAR ÜNLÜ...* şeklindedir (Şekil 1).

Şekil. 1. Halman'ın 29.09.1968 tarihli yazısının manşeti

Yazıda kullanılan spot ifadeler:

- 70 YAŞINDA, KIRK YILLIK BİR FİLOZOF
- ONU YALNIZ DOSTU BİR KİŞİ ANLADI!...
- YARIM YÜZYIL GEÇ GELEN BÜYÜK ÜN
- ÇAĞIMIZI KÖKÜNDEN SARSAN FİLOZOF

Bu bölümde yazı dizisine giriş yapılmış, Marcuse'nin hayatı kısaca tanıtılmıştır. 1968'e kadar olan akademik hayatı ve çalışmaları anlatılmıştır. 1964'te *Tek Boyutlu İnsan*'ın yayınlanması ile birlikte dünya çapında ün kazandığına değinilmiş ve radikal gençlik hareketleri içinde çokça takipçisi olduğu vurgulanmıştır.

ii. 30.09.1968 Tarihli Yazı

İkinci bölümün manşeti *Marcuse'nin FELSEFESİ* şeklindedir.

Yazıda kullanılan spot ifadeler:

- DEVRİMİ YARATACAK ASIL GÜÇ NEDİR?
- MUHAFAZAKARLARA
- DÜRÜST BİR ÇALIŞMA DÜZENİ ARIYORLAR
- DÜZENİ KORKUNÇ BİR ÖLÜM MÜ BEKLİYOR?

Bu yazıda, manşetten de anlaşılacağı üzere, Marcuse felsefesi ana hatlarıyla açıklanmıştır. Sanayi toplumu eleştirisi, bireysel özgürlüklerin kısıtlanmış olması, işçi sınıfının

kapitalist ve sosyalist toplumlardaki pasif konumu, devrimi gerçekleştirecek güçlerin artık sanayi ilişkileri dışındaki kesimler olduğu, cinsellik ve özgür aşk gibi konulara değinilmiştir. Marcuse'nin gençliğe atfettiği düzen karşıtı rol vurgulanmıştır.

iii. 01.10.1968 Tarihli Yazı

Üçüncü bölümün manşeti *İNSANI KÖLE EDEN TOPLUM* şeklindedir.

Yazıda kullanılan spot ifadeler:

- DEV ŞİRKETLERİN DİKTATORYASI
- “AMERİKA ÇILGIN BİR TOPLUMDUR”
- HALK, SİSTEMLİ AHMAK EDİLMİŞTİR
- AMERİKA, HÜR BİR TOPLUM MUDUR?

Bu yazıda genel olarak *Tek Boyutlu İnsan*'da Amerikan toplumu üzerine yapılan eleştirilere yer verilmiştir. Şirketler, ordu ve siyasal çıkarların birleşimiyle toplumun kontrol altına alındığı, yaratılan tüketim toplumu ile insanın tek boyutlu bir hale getirildiği anlatılmıştır. İşçi sınıfının sistemle bütünleşmiş olduğuna değinilmiştir. Teknoloji ve maddi koşulların bütün insanlık için refah içinde yaşama olanağı yaratabilecek potansiyele sahipken, toplumu köle haline getirdiği belirtilmiştir. Kitle iletişiminin halkı ahmaklaştırmak için kullanılmasına vurgu yapılmıştır.

iv. 02.10. 1968 Tarihli Yazı

Dördüncü bölümün manşeti *Dünyayı Titreten Adamlara Marcuse'nin Tek Öğüdü: “Toplumu düzeltmek için baş kaldırınız...”* şeklindedir.

Yazıda kullanılan spot ifadeler:

- KİŞİNİN ELİNİ KOLUNU BAĞLAYAN UZLAŞMA
- TOPLUMDA DEVRİMİN ÜÇ TEMEL İLKESİ
- “AYDINLAR, İŞSİZLER VE HİPPİLER”
- NEDEN “YAK YAVRUM YAK”

Bu yazıda Marcuse'nin toplumsal başkaldırı ile ilgili görüşleri okuyucuya aktarılmıştır. Totaliter bir topluma doğru evrilen bugünkü düzen insanı esir almıştır. Çağdaş toplum eşit görülmemiş bir sansür ve propaganda aygıtıyla kontrol altına alınmıştır. Marcuse'nin felsefeye yerleşmiş toplum düzenine karşı koyma misyonu verdiğiğine atıf yapılmıştır. Çağdaş toplumun yıkılmasının şart olduğu, bunun isyanla gerçekleşeceği, isyancı gücün sistem dışında kalanlardan oluşacağı anlatılmıştır. İsyanın kendiliğinden ve örgütsüz bir şekilde olması gerektiğine değinilmiştir, Amerika'daki protesto hareketlerinden örnekler verilmiştir.

v. 03.10.1968 Tarihli Yazı

Beşinci bölümün manşeti "*Savaş değil, AŞK...*" şeklindedir.

Yazıda kullanılan spot ifadeler:

- İNSAN AŞKI ve CİNSEL ZEVKİ ARIYOR...
- "SEVGİ ve CİNSİYET DEVRİMİ"NE ÇAĞRI
- CİNSEL TATMİNİN SAKINCALARI
- SAĞ'A HÜRRİYET YERİNE SUSTURMA

Bu yazıda ağırlıklı olarak *Aşk ve Uygarlık* kitabındaki konulara değinilmiştir. Savaş karşıtı protestolarda kullanılan "*Savaşmayı bırak sevişmeye bak*" sloganına vurgu yapılmıştır. Teknolojik toplumun cinsel hayatı da baskı altına aldığı, cinsler arasında eşitsizlikler yarattığından bahsedilmiştir. Aşk ve barış temaları ile özgürleşme ilişkisi açıklanmış, çağımızın ihtiyaç duyguyu devrimin bu türden bir devrim olduğu belirtilmiştir. Geçici tatminlerle avunmanın, cinsel gücü tüketmenin isyan gücünü zayıflatacağına vurgu yapılmıştır. Ayrıca Marcuse'nin sağcıların fikir hürriyetine karşı görüşleri aktarılmıştır.

vi. 04.10.1968 Tarihli Yazı

Altıncı bölümün manşeti *NE DOĞU, NE BATI MARCUSE'yi SEVİYOR* şeklindedir.

Yazıda kullanılan spot ifadeler:

- "MARX'IN ADINI KIRLETENLER
- OBJEKTİF TESBİT KONUSUNDA

Bu yazıda Marcuse'nin fikirlerinden dolayı hem Batı'daki muhafazakârların, hem de Sovyetler'in tepkisini çektiğinden bahsedilmiştir. Kaliforniya valisi Reagan'ın solcu düşünceleri yaydığı için ve gençleri ayaklanmaya çağırdığı için üniversiteden atılması çağrısı paylaşılmıştır. Sovyet eleştirmenlerin kapitalist toplumla komünist toplumu bir tuttuğu için Marcuse'ye yönelttikleri eleştiriler aktarılmıştır. Bu eleştirmenlere göre işçi sınıfının devrimci rolünü yadsıdığı için Marx'ın görüşlerinin geçersiz olduğu şeklinde bir algıya neden olmakta ve bu nedenle Amerika'da reklamı yapılmaktadır. Marcuse'nin dönemin gerçek komünistlerinin Maoistler olduğu yönündeki görüşü aktarılmıştır. Amerikalı liberallerin, Amerikan demokrasisine yönelttiği eleştirileri nedeniyle Marcuse'ye yönelik gösterdikleri tepkilere de bu bölümde yer verilmiştir.

vii. 05.10.1968 Tarihli Yazı

Yedinci bölümün manşeti *MARCUSE BİR GÜN UNUTULUR MU?* şeklindedir.

Yazıda kullanılan spot ifadeler:

- YUHALANAN BİR ADAM ve ÜTOPYALAR
- BİR SAATTE ANCAK 4 SAYFA OKUYABİLDİ
- AHLAKİ ve BİYOLOJİK KARŞI KOYMA
- UMUT MU? AMA NEREYE KADAR...

Bu yazıda Marcuse'nin 1968 ile birlikte artık gençlik üzerindeki etkisini kaybetmeye başladığından bahsedilmiştir. Gençler hareketleri için bir lider ararlarken, Marcuse bu misyonu kabul etmemiş, üstüne üstlük gençler tarafından devrimci fikirlerinden vaz geçmekle itham edilmiştir. Yazar, bir yıl içinde Berlin'deki isyancı gençlerin Marcuse'den bir peygamber yaratıp sonra da onu öldürdüklerini belirtmiştir. Yazıda ayrıca Marcuse'nin yazılarının aslında gençler tarafından pek okunmadığı, görüşlerinin sloganlarla yayıldığına dikkat çekilmiştir. Yazılarının uzmanlarca bile anlaşılmasının oldukça zahmetli olduğuna değinilmiştir. Ayrıca 1968 yılı ortalarından itibaren gençlik hareketleri üzerindeki etkisinin giderek azaldığı belirtilmiştir. Son olarak Marcuse'nin eleştirdiği koşulların varlığı devam ettiği sürece, görüşlerinin toplumsal hareketler içinde sonraki yıllarda da bir karşılık bulabileceği vurgulanmıştır.

İçerik Analizi

İçerik analizi üç aşamada yapılacaktır. Öncelikle temalar ve anahtar kavramlar belirlenecek, sonrasında temaların sıklığı ve yoğunluğu tespit edilecektir. En son ana fikir ve temaların yorumlanması yapılacaktır. Sonuç ve değerlendirme söylem analizi ile birlikte daha sonra yapılacaktır.

i. Temaların ve anahtar kavramların belirlenmesi

Metinde tekrar eden temalar ve anahtar kavramlar şunlardır Şekil 2’de gösterilmiştir:

Temalar	Anahtar kavramlar
Devrim ve İsyan	Asi gençlik, isyan, devrim, eski düzenin yıkılması
Devrimci Figürler	Marx, Mao, Che, Rudi Dutschke, Daniel Cohn-Bendit
Kapitalizm Eleştirisi	Tek boyutlu insan, kapitalist toplum, maddi refah, sanayi toplumu
Komünizm eleştirisi	Sovyet sistemi, işçi sınıfı, totaliter toplum
Gençlik Hareketleri ve Yeni Sol	Yeni Sol, gençlik isyanı, hippiler, bohemler, toplum dışı zümreler
Cinsel Özgürlük ve Aşk Devrimi	Vicdan azabı çekmeden sevişmek, sevgi devrimi, tek kadınla evlilik

Şekil. 2. Temalar ve anahtar kavramlar

Bu temalar ve onları destekleyen anahtar kavramlar, Halman’ın yazısında, Marcuse’nin görüşlerinden etkilenen, başta gençlik olmak üzere, toplumsal kesimleri ortaya koyar niteliktedir. Bunun yanı sıra devrimci görüşlerinin ana hatlarını belirlemektedir.

ii. Temaların sıklığı ve yoğunluğu

Metinde en sık kullanılan ve vurgulanan temalar, Marcuse’nin toplumsal devrim, gençlik hareketleri ve kapitalizm eleştirisi üzerine olan etkisidir. Ayrıca Marcuse’nin “asi gençliğin peygamberi” olarak anılması ve onun devrimci düşüncelerinin gençler arasında yayılmasına yönelik betimlemelere de sık sık rastlanmaktadır.

- Devrim ve İsyan: Makale boyunca isyan ve devrim temaları yoğun şekilde ele alınmış. Marcuse'nin kapitalist ve sanayi toplumlarına karşı geliştirdiği eleştiriler, gençliğin bu

sistemlere karşı ayaklanmasını destekleyen felsefi bir arka plan olarak sunuluyor. Bu isyanlar, “ani hareketler”, “koordinasyonsuz isyanlar” şeklinde tanımlanıyor ve organize olmayan ayaklanmaların kurulu düzenin yıpratılmasında etkili olabileceği vurgulanıyor.

- Kapitalizm ve Sanayi Toplumu Eleştirisi: Marcuse'nin kapitalist toplumların bireyi baskı altına aldığı fikri, metinde tekrar tekrar işleniyor. Özellikle, “sanayi toplumu”, “maddi refahın insana boyun eğdirmesi” ve “teknolojik baskı” temaları, Marcuse'nin temel eleştirilerinden biri olarak öne çıkıyor.
- Cinsel Özgürlük ve Aşk Devrimi: Marcuse'nin felsefesindeki “aşk ve cinsiyet devrimi” fikri de sıkça tekrarlanıyor. Gençliğin sadece toplumsal özgürlük değil, aynı zamanda cinsel özgürlük düşüncesine de ilgi gösterdiği işleniyor.

iii. Ana fikir ve temaların yorumu

Makalenin ana fikri, Marcuse'nin felsefesinin özellikle 1960'ların sonunda devrimci gençlik hareketleri üzerinde büyük bir etkisi olduğudur. Marcuse, sadece teorik bir filozof değil, aynı zamanda gençlerin pratik isyanlarına entelektüel bir çerçeve sunan bir figür olarak resmediliyor.

Marcuse'nin düşünceleri, “asi gençlik”, “yeni sol” ve “toplum-dışı zümreler” tarafından benimsenmiş. Metinde sıkça tekrarlanan bu temalar, Marcuse'nin gençliğin isyan hareketlerine ideolojik bir temel sunduğunu gösteriyor. Özellikle Avrupa'da ve Amerika'daki öğrenci hareketleri ve protestoların, Marcuse'nin felsefesi etrafında şekillendiği vurgulanıyor.

Marcuse'nin gençlere doğrudan bir devrim planı sunmadığı ancak onların isyan hareketlerini desteklediği belirtiliyor. “Koordinasyonsuz isyanlar” ve “gelişi güzel protesto hareketleri” Marcuse'nin devrimci stratejisinin temelini oluşturuyor. Bu strateji, organize olmayan ve farklı noktalarda patlak veren protestolarla mevcut sistemi yıpratmayı amaçlıyor.

Marcuse'nin, sanayi toplumlarının birey üzerindeki baskısını sert bir şekilde eleştirdiği ifade ediliyor. Kapitalist toplumların maddi refah sağlarken bireyin ruhunu boğduğu vurgusu, Marcuse'nin *Tek Boyutlu İnsan* eserindeki temel argümanlardan birisidir. Makalede kapitalizm ve sanayi toplumu eleştirisi sıklıkla vurgulanan bir tema olarak görülüyor. Bu da Marcuse'nin

düşüncelerinin toplumsal yapıyı kökten değiştirmeye yönelik radikal bir eleştiriyi içerdiği iddiasının vurgulanması anlamına geliyor.

Kapitalizm eleştirisi yanında Sovyet komünizminin de eleştirisi yapılıyor. İnsanı endüstriyel üretim ilişkileri içerisinde sistemle uyuşmaya zorlayan mekanizmaların kapitalist ve komünist toplumlarda benzer olduğu vurgulanıyor. Bu bağlamda bireyin ve toplumun kurtuluşunun var olan düzenlerden birinde olmadığı, yeni bir düzen kurulmasının zorunluluğuna işaret ediliyor.

Metin, 1968 gibi önemli bir tarihsel dönemde yazıldığı için o dönemki toplumsal ve politik olaylarla sıkı bir ilişki içindedir. 1968 öğrenci ayaklanmaları, hem Avrupa'da hem Amerika'da gençlerin sisteme karşı isyanlarını simgeliyordu. Bu bağlamda metinde Marcuse'nin, gençlik hareketleri üzerinde büyük bir etkisi olduğu vurgulanıyor. Ayrıca, metin Marcuse'yi Marx ve Mao gibi önde gelen devrimci figürlerle aynı seviyede değerlendiriyor ve onun felsefesinin devrimci hareketlere ilham kaynağı olduğunu belirtiyor.

Söylem Analizi

i. Metindeki ana söylemler

Metin, Marcuse'yi '68 gibi özgün bir toplumsal ve politik bağlamda ele alırken, belirli söylemleri yeniden üretmektedir. Metinde öne çıkan temel söylemler şu şekilde sıralanabilir:

Devrimci Söylem: Marcuse'nin ve gençlerin söylemleri, mevcut toplumsal düzenin yıkılması ve yeni bir düzen kurulması üzerine odaklanır. Devrimci gençlik, kapitalist toplumun ve teknolojik rasyonalitenin ürettiği baskıya karşı bir direnç göstergesi olarak sunulur. Bu söylem, isyancı ve sistem karşıtı bir dil kullanır. Marcuse'nin devrimci bir filozof olarak konumlandırılması, gençliğin onun öğretileri doğrultusunda harekete geçtiği bir dünya görüşünü yansıtır.

Bu söylemde, mevcut düzen (kapitalist toplum) ve onun kurumları, yozlaşmış ve baskıcı olarak tanımlanırken, devrimci gençlik özgürlük ve adalet arayışı içerisindeki bir grup olarak tanımlanır. Örneğin, Marcuse'nin "asi gençliğin peygamberi" olarak tanımlanması, devrimci fikirlerinin adeta kutsal bir nitelik kazandığı bir söylemin oluşumuna işaret eder.

Baskı Söylemi: Marcuse'nin kapitalist ve teknolojik toplum eleştirisi, bireylerin baskı altında yaşadığına dair bir söylem üretir. Bu söylem, bireylerin sadece ekonomik değil, aynı zamanda entelektüel ve ruhsal olarak köleleştirildiği bir sistemden bahseder. Bu baskı söylemi, bireylerin kendi özgürlükleri için direnişe geçmesi gerektiği fikrini destekler.

Marcuse'nin "tek boyutlu insan" kavramı, bu baskı söyleminin merkezindedir. Toplumun bireyleri "tek tip" insanlar haline getirdiği, onların sorgulama yetilerini ve protesto güçlerini ellerinden aldığı iddia edilir. Bu dil, bireylerin sistem tarafından nasıl susturulduğunu ve şekillendirildiğini gösterir.

Anti-kapitalist Söylem: Metinde kapitalist düzen sürekli olarak olumsuz bir şekilde resmedilir. Kapitalizmin bireyleri maddi olarak tatmin ederken, manevi ve düşünsel olarak yok ettiği vurgulanır. Marcuse'nin bu söylemi, kapitalist toplumun bireyler üzerindeki yıkıcı etkilerini eleştirir ve bu düzenin değişmesi gerektiği fikrini destekler. Kapitalist sistem, yalnızca ekonomik anlamda değil, kültürel ve ahlaki değerler bakımından da yozlaşmış olarak sunulur.

Bu söylemde, kapitalist toplumun ürünleri olan teknoloji, refah ve maddi konfor, bireylerin özgürlüğüyle doğrudan çatışan araçlar olarak tanımlanır. Kapitalist sistem, bireyleri pasifleştirip onları sosyal ve politik anlamda köleleştirir.

Aşk ve Cinsellik Söylemi: Metin, Marcuse'nin aşk ve cinsellik üzerine görüşlerini devrimci söylemlerle ilişkilendirir. Cinsel özgürlük, toplumsal baskılardan kurtulmanın bir yolu olarak sunulur. Cinselliğin ve aşkın toplumsal kurallar ve ahlaki normlar tarafından kontrol edildiği, bu kontrolün bireyleri baskı altına aldığı ve devrimci bir dönüşüm için bu alanda da özgürlük gerektiği savunulur.

Bu söylem, "serbest sevişme" ve "cinsiyet devrimi" gibi kavramlarla dile getirilir ve gençlerin sadece politik değil, aynı zamanda cinsel özgürlüğü de talep ettiği bir bağlam sunar. Bu da cinselliğin toplumsal bir baskı aracı olarak nasıl görüldüğünü ve bireylerin bu baskıdan kurtulma isteğini anlatır.

ii. Metindeki güç ilişkileri

Söylem analizinin işlevlerinden birisi de metinde işlenmiş güç ilişkilerini açığa çıkarmaktır. Bu açıdan bakıldığında metin belirli güç odaklarına karşı isyanı öne çıkarırken, aynı zamanda yeni bir güç yapısı önermektedir. Metinde ortaya konan güç ilişkileri çeşitli şekillerde kurulabilir:

Mevcut Düzen ve İsyan Arasındaki Güç İlişkisi: Kapitalist toplumun sunduğu refah ve teknoloji, bireyler üzerinde hegemonik bir güç oluşturur. Marcuse, bu gücün bireyleri nasıl köleleştirdiğini ve onların protesto potansiyelini nasıl yok ettiğini anlatır. Bu bağlamda, kapitalist toplumun egemen gücü, bireylerin karşı koyamadığı bir baskı unsuru olarak sunulur.

Marcuse ve Asi Gençlik: Bu güç ilişkisi, Marcuse'nin ve onun öğretilerini benimseyen gençlerin, mevcut düzenin bu hegemonik gücüne karşı direniş göstermesiyle şekillenir. Burada Marcuse, gençler için düşünsel ve politik bir rehber olarak konumlandırılır. Gençler, baskıya karşı bir direnç gücü olarak resmedilir. Bu güç, devrim ve isyan yoluyla mevcut düzeni yıkmak için kullanılır.

Kapitalizm ve Teknoloji Arasındaki Güç İlişkisi: Kapitalizm ve teknoloji, bireyler üzerinde iki katmanlı bir baskı oluşturur. Bu güç ilişkisi, teknolojinin ve maddi refahın bireyleri görünüşte özgürleştirirken, aslında onları sistemin kontrolü altına aldığı bir yapıyı tarif eder. Marcuse, bu düzenin bireylerin düşünce özgürlüğünü ve eleştirel potansiyelini nasıl yok ettiğini anlatırken, kapitalizmi de toplumsal kontrolün en önemli araçlarından biri olarak tanımlar.

iii. İdeolojik çerçeve

Söylem analizi, metinde yer alan ideolojik unsurları açığa çıkarabilir. İncelenen metinde de belirli ideolojilerin hem temsili hem de eleştirisi yer almaktadır.

Marcuse'nin İdeolojisi: Marcuse, metinde açıkça anti-kapitalist, anti-teknolojik bir ideolojik çerçeveye yerleştirilir. Kapitalist düzenin toplumsal ve bireysel özgürlüğü ortadan kaldırdığına inanan bir filozof olarak sunulur. Onun ideolojisi, devrimin sadece ekonomik değil, aynı zamanda entelektüel, cinsel ve sosyal bir kurtuluş anlamına geldiğini savunur.

Bu ideolojik çerçeve, sadece kapitalist toplumu değil, aynı zamanda sosyalist toplumları da eleştirir. Marcuse'ye göre hem kapitalist hem de sosyalist toplumlar bireyi

köleleştirir, bu yüzden asıl özgürlük ancak bu yapıların dışında kalan gruplardan (gençlik, işsizler, az gelişmiş ülkeler) gelecektir. Bu söylem, hegemonik güçlere karşı koymanın yollarını sunar.

Kapitalist İdeolojinin Eleştirisi: Kapitalist ideoloji, metinde yalnızca ekonomik bir yapı olarak değil, aynı zamanda kültürel ve entelektüel baskı mekanizması olarak da ele alınır. Kapitalizm, bireylere sözde özgürlük ve refah sağlarken, onların ruhsal ve düşünsel potansiyelini baskı altına alır. Bu ideolojik eleştiri, kapitalist sistemin bireyler üzerinde kurduğu egemenliğin altını çizer ve bunun yıkılması gerektiğini savunur. Marcuse'nin kavramsal bir metaforu olarak karşımıza çıkan *tek boyutlu insan*, bu noktada, teknolojik toplumun bireyleri nasıl tek tip, sorgulamayan ve itaat eden varlıklar haline getirdiğini simgeler.

iv. Söylemdeki stratejiler

Metin, belirli söylemsel stratejiler kullanarak Marcuse'yi ve onun devrimci fikirlerini öne çıkarır:

Mit Yaratma Stratejisi: Marcuse, gençler için bir peygamber ve kurtarıcı olarak sunulur. Bu, Marcuse'yi ideolojik bir figürden ziyade mitolojik bir lider olarak konumlandırır. Gençler, onun düşüncelerini kutsal ve mutlak bir gerçeklik olarak kabul eder ve bu da Marcuse etrafında bir lider kültü oluştururlar. Marcuse'nin gençlik tarafından bir peygamber olarak kabul edilmesi, onun devrimci fikirlerinin dini bir coşku ve inançla takip edildiğini ima eder. Bu, onun sadece bir düşünür olmadığını, bir inanç sistemi sunduğunu ve takipçilerini bu inanç doğrultusunda harekete geçirdiğini gösterir. Peygamberlik, gençliğin ona atfettiği kutsal bir liderlik rolünü simgeler.

Asi gençliğin peygamberi ifadesi bu noktada metnin temel oluşturucu unsuru olarak değer kazanır. Onun kişiliği, sadece bir filozof değil, aynı zamanda bir hareketin sembolü olarak konumlanır. Marcuse, bu noktada entelektüel bir figürden daha çok, gençlerin hayranlık beslediği ve devrimci umutlarını bağladığı bir "mesih figürü" olarak anlam kazanıyor. Gençlerin onun düşüncelerine sarılmaları, bir kurtuluş arayışının sembolüdür.

Örnek metin parçası:

1968 Mayısı. Berlin’de aynı salonda dört bin genç. Bayraklar, devrim şarkıları. Hep bir ağızdan”Ho Ho Ho Chi Minh.” Devrim peygamberi Marcuse konuşacak. Marcuse için muazzam bir gösteri. Önce International söyleniyor. Marcuse de söylüyor gençlerle birlikte...

“Marcuse, anarşistlere toplumu devirmek, solculara yeni bir iktisadi ve kültürel sistem kurmak, gençlere hem toplumsal hareketin, hem de serbestçe sevişmenin zevkini tattırmak vaatlerini getiriyor. Bu vaatler Alman asıllı Amerikalı profesörü gençliğin giriştiği manevi, entelektüel, siyasal, iktisadi ve cinsel ihtilalin düşünürü, hatta peygamberi yapmıştır.” (5 Ekim)

Duygusal Yükleme Stratejisi: Metinde Marcuse’nin fikirleri, duygusal bir yüklemeye sunulur. Gençlerin onun etrafında toplanması, isyan çağrıları ve yeni bir düzen kurma isteği, Marcuse’yi bir umut figürü haline getirir. Bu duygusal söylem, devrimci hareketlerin motivasyonunu ve Marcuse’nin lider olarak konumunu güçlendirdiği gibi, yazı dizisinin son bölümünde de görüleceği üzere, beklentiye cevap veremediği noktada Marcuse devrime ihanet etmekle de suçlanır. Örnek metin parçası:

Bazı öğrenciler bağıyor: “Hayal bunlar. Ütopiden bahsetme bize!” Marcuse cevap veriyor: “Bugün, böyle bir ütopi bütün gerçek ihtimallerin en gerçeğidir.” Salondakiler Marcuse’yi yuhalamaya başlıyor. Toplantıya başkanlık eden bir profesör, Marcuse’nin ta Amerika’dan geldiğini, konuşmasını tamamlamadan gitmek zorunda kalmasının ayıp olacağını hatırlatıyor. Yuhalar azalıyor. Ama Marcuse etkisini çoktan yitirmiştir. Nitekim, yüzlerce Alman genci salondan çıkıp gidiyor. Bazıları diyor ki: “Marcuse ölmüştür bizler için, Marcuse yok artık.” (5 Ekim)

Bazı öğrencilere göre, Marcuse kendisi toplum baskısına boyun eğmeğe başlayarak devrimci gençlere sırt çevirmiştir. (5 Ekim)

Karşıtlıklar Kurma Stratejisi: Söylem analizinde, zıtlıklar anlamı belirleyen temel yapı taşlarındandır. Bu metinde de bir dizi karşıtlık üzerinden anlam inşa edilmektedir:

- Gençlik ve Yaşlılık: Marcuse, yaşlı bir filozof olmasına rağmen gençliğin devrimci ruhunu temsil ediyor. Bu zıtlık, yaşlı bir düşünürün gençlerle nasıl bir entelektüel bağ kurduğu ve gençlerin onun fikirleriyle nasıl özgürlük ve isyan arayışına girdiklerini gösteriyor.
- Baskı ve Özgürlük: Teknoloji ve kapitalizm, bireyleri baskı altına alan güçler olarak betimlenirken, Marcuse’nin düşünceleri ve gençliğin isyanı özgürlüğü temsil ediyor. Bu

zıtlık, Marcuse'nin felsefesinde toplumsal ve bireysel özgürlüğün nasıl ele alındığını anlatıyor.

- Mevcut Düzen ve Yeni Düzen: Kapitalist sistem, eski dünya düzeninin sembolü olarak sunulurken, Marcuse ve gençler, bu düzeni yıkıp yeni bir düzen kurmak istiyorlar. Bu yeni düzen, sadece politik bir devrimi değil, aynı zamanda aşk ve cinsellik alanında da özgürlük sağlayan bir düzen olarak tasvir ediliyor.

v. Sonuçlar ve genel değerlendirme

Marcuse'nin felsefesini analiz eden bu metin, eleştirel söylem analizi çerçevesinde değerlendirildiğinde, belirli güç ilişkilerini ve toplumsal dinamikleri eleştirerek, dönemin baskıcı yapılarının nasıl meşrulaştırıldığını ve buna karşı üretilen tepkileri açığa çıkarmaktadır.

Metinde, Marcuse'nin devrimci düşünceleri özellikle gençlik isyanları ve kapitalist toplum eleştirisi bağlamında tartışılmaktadır. Marcuse'ye göre, ileri teknoloji ve sanayi toplumu yarattığı refah sayesinde bireyi köleleştirmekte, onun ruhsal özgürlüğünü boğmaktadır. Kölelikten kurtulmanın yolu, toplumsal düzenin kökten değişmesidir. Marcuse bu noktada değişimin toplumsal gücü ve öznesi olarak gençliği ve marjinal kesimleri işaret eder. Toplumsal düzenin ya da başka bir deyişle çalışma örgütlenmesinin dışında kalmış bu kitleleri isyana teşvik eder. Boğucu çalışma, medya aracılığıyla sağlanan kitle kontrolü ve gündelik konforun uyuşturuculuğu toplumsal kölelik biçiminin üretici unsurları olarak konumlandırılırken, bireylerin özgürleşmesi için toplumsal bir devrimin kaçınılmazlığı ön plana çıkarılmaktadır. Bununla birlikte cinsel özgürlük ve aşk devrimi gibi temalara yapılan vurgu, Marcuse'nin toplumsal özgürlüğü geniş bir perspektiften ele aldığını gösterir niteliktedir.

Marcuse'nin isyanın zeminini, gençler, işsizler, bohemler, hippiler ve az gelişmiş toplumlar gibi "dışlanmış" grupların oluşturduğunu ifade etmesi, bu kesimleri söylemsel olarak kurulu düzene karşı potansiyel bir tehlike olarak işaretlemektedir. Bu formülasyon, aynı zamanda, birbirinden farklı toplumsal kesimlerin bir amaç için ortak hareket edebilecekleri yönlü örtük bir sav da içermektedir.

Metin, Marcuse'nin düşüncelerini ele alırken onu, asi gençliğin "peygamberi" ve "özgürlüğün savunucusu" olarak çerçevelemektedir. Marcuse, bu şekliyle, toplumsal

düzenin savunucularını ve özellikle sağcı kesimlerin muhafazakâr değerlerini karşısına alan bir figür olarak konumlandırılmaktadır. Böylelikle bir yandan iktidarın geleneksel yapılarla olan bağlarına işaret ederken, diğer yandan bir özgürleşme mücadelesinin bu bağları kırması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Böylece söylem düzleminde Marcuse'nin düşünceleri ile ona alternatif ya da karşıt ideolojilerin çatışma halinde olduğu gösterilmektedir.

Bu söylem biçimi Marcuse'yi ve onun düşüncelerini bir devrim mitolojisinin parçası olarak sunmaktadır. Gençlik ve devrim, kapitalist ve teknolojik düzenin karşısına dikilen özgürlük sembolleri olarak metinde yer alırken, Marcuse da bu mücadelenin “peygamberi” ve ideolojik lideri olarak sunulmaktadır. Teknoloji ve kapitalizm ise bireyleri köleleştiren baskıcı bir sistemin simgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu zıtlıklar ve semboller aracılığıyla metin, köleliğe karşı özgürlük anlatısının modern bir versiyonunu üretmektedir.

Diğer yandan Halman'ın anlatı dizgesini takip ettiğimizde, Marcuse'nin isyanın ve devrimin peygamberi olarak sahip olduğu ayrıcalıklı konumu çok fazla devam ettiremediği görülmektedir. Metin ilerledikçe bu konumlanma da kaymalar meydana gelmektedir. Gençlik isyanı daha ileriye götürme noktasında *mesih*ten umduğunu bulamadığında, isyanını ona karşı da yöneltecektir. Bir çeşit oedipus kompleksi kendini göstermiştir. Gençlik babaya sırt çevirmiş, onu itibarsızlaştırmış ve alandan kovmuştur. Metinde, bu trajedinin devamında Marcuse'nin hatırlanacak bir yanı olup olmayacağı tartışmaya açılmıştır.

SONUÇ

Marcuse 1960'ların sonunda dönemin politik atmosferinin etkisiyle kısa zamanda büyük bir ün kazanmış ve dünya çapında popülerlik kazanmıştır. Bu şöhret 1968 Türkiye'sinin düşünsel ortamına da yansımıştır. Ancak bu düşünsel ilginin politik düzlemde, başka bir ifadeyle, radikal gençlik hareketleri içinde önemli bir etkisi olmamıştır. Endüstri toplumlarında ve ileri kapitalizm koşullarında radikal bir toplum ve kültür eleştirisi ortaya koyan Marcuse'nin etkisi 60'lı ve 70'li yıllar Türkiye'sinde dar bir entelektüel çevrenin ötesine geçememiştir. Batı Avrupa ve ABD'de de olduğu gibi gençlik hareketlerinin ideolojik zeminine katkıda bulunamamış olmasının nedenlerini öncelikle Türkiye ve ileri endüstri toplumları arasındaki tarihsel farklılıklarda aramak gerektiği ortadadır.

Türkiye'deki sosyo-kültürel bağlamın gelişmesine olanak tanıdığı ideolojik zemin Avrupa'nın ileri endüstriyel toplumlarınkinden ziyade daha çok tarihsel olarak endüstri devriminin yaşandığı dönem Avrupası'ninkine yakındır. Gelişmekte olan bir sanayi karşısında köy/kır nüfusunun fazlalığı erken sanayi toplumlarının özelliklerini taşıyan bir Türkiye ortamını karakterize eder niteliktedir. Bu tarihsel konjonktürün belirleyiciliğinde, Marcuse'nin kültür eleştirisi kavramlarından yararlanırsak eğer, gerçeklik ilkesinin (tarihsel bağlam) haz ilkesini bastırıldığını, ana akım Marksizmin Marcuse'nin *eleştirel* Marksizmine galebe çaldığını söylemek mümkündür.

Diğer yandan Marcuse çalışmaları içinde ayrıksı bir yeri olan Halman'ın yazı dizisinin 1968 yılında ana akım bir gazetede yayınlanması, o dönemin gençlik hareketleri ve toplumsal ayaklanmalarının ana akım medya tarafından nasıl ele alındığını anlamak açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ana akım bir yayın organında Marcuse gibi bir düşünürün devrimci görüşlerinin kapsamlı bir şekilde yer alması, dönemin radikal düşüncelerine duyulan toplumsal ilginin ve eleştirinin bir göstergesi olarak yorumlanmalıdır.

Benzer şekilde kendisini politik olarak tarafsız olarak tanımlayan, ideolojilere kuşkuyla yaklaşan bir yazarın Marcuse'yi tanıtma amacıyla geniş bir yazı kaleme alması, sol düşünce ve hareketlerin popülerliğinin kendi çeperinin dışındaki kişi ve gruplarda da merak uyandırdığı şeklinde okunabilir. Bununla birlikte metinden bağımsız olarak yazarın siyasi görüşleri dikkate alınarak, belki biraz da niyet okuyarak, Marcuse ile ortaklaştığı bir boyuta dikkat çekilebilir. Halman'ın Türkiye için tespit ettiği birincil dış tehdidin Sovyetler Birliği olması onun Sovyet Birliği karşıtlığını ortaya koymaktadır. Sovyetlere karşı olma, Halman ile Marcuse'nin birbirlerine en çok yaklaştıkları nokta olarak tanımlanabilir. Bu karşıtlık biri stratejik diğeri toplumsal örgütlenme ve ideolojik saiklerle olsa bile her iki ismin ortaklaştığı bir düzleme işaret eder. Buradan yola çıkarak, Türkiye'deki sol akımların Sovyet Marksizmine mesafeli ve hatta karşıt olması düşüncesi, Halman'ı anti-Sovyet bir düşünür olarak Marcuse'yi Türkiye'ye tanıtma noktasında motive etmiş olabilir.

Metnin içeriği, Marcuse'yi *asi gençliğin peygamberi* gibi güçlü ve hatta yüceltici bir söylemle sunarken, dönemin toplumsal düzenine radikal bir eleştiri sunan görüşlerini geniş bir kitleye aktarmaktadır. Bu tür bir dil kullanımı, Marcuse'nin fikirlerinin ve gençliğin isyanının bir yandan eleştirilip bir yandan merak uyandıran ve hatta dikkat çeken bir *karşıt düşünce* olarak

sunulmasına olanak tanımaktadır. Bu yaklaşım, ana akım medyanın toplumsal düzeni sorgulayan ideolojilere kısmen açık olduğunu, ancak bunları kontrol altında, belirli bir çerçeve içinde sunduğunu gösterir niteliktedir.

Ayrıca, Marcuse'nin görüşlerinin bir tehdit unsuru olarak değil, "bir fikir önderi" olarak ele alınması, ana akım medyanın gençlik ayaklanmalarını *aşırılık* olarak sunmadan önce bu hareketleri anlamlandırmaya ve çerçevelemeye çalıştığını da gösterir. Bu söylem, ana akım medya tarafından *öteki* olarak sunulan ideolojilerin ve figürlerin nasıl dikkatli bir biçimde topluma sunulduğuna dair örnek teşkil etmektedir. Bu dikkatin varlığına ve gerekliliğine yönelik iki örnek vererek çalışmayı sonlandırabiliriz.

Halman'ın bir gazete için uzun denilebilecek bu yazısının hiçbir yerinde Türkiye'deki devrimci veya asi gençler ve hareketlerle ilgili herhangi bir ima, atıf ya da detaya yer verilmemesi söz konusu dikkatin varlığı göstermektedir. Diğer yandan Halman'ın üçüncü bölümünü yayınladığı 1 Ekim 1968 tarihli Milliyet Gazetesinin yine beşinci sayfasında Marcuse ile ilgili bir haber girilmiştir. Bu haberde Avrupa'da konferanslar vermekte olan Marcuse'nin, konferans için Türkiye'ye de davet edilmiş olduğu, ancak hükümetin gençlik için tehlikeli gördüğü bu *asi profesörün* ülkeye girişini yasakladığı bilgisi yer almaktadır.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Atıf Şekli: Olgun BİLİR, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Olgun BİLİR has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale Olgun BİLİR tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by Olgun BİLİR alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Olgun BİLİR tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by Olgun BİLİR.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Olgun BİLİR, makalenin tüm süreçlerinde Vira Verita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde Vira Verita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın Vira Verita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | Olgun BİLİR declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of Vira Verita E-Journal in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, he declares that Vira Verita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than Vira Verita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Abadan, N. (1968). Kitap tahlili. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 23(02), 335-342.
https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000963
- Belli, M. (1970). *Milli demokratik devrim* (1. Baskı). Aydınlik Yayınları.
- Birgöl, C. (2003). *Akılın yolu bindir: Talat S. Halman kitabı* (1. Baskı). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Boran, B. (2016). *Türkiye ve sosyalizm sorunları* (2. Baskı). Yordam Yayınları. (Özgün eser basım 1968)
- Boyraz, C. (2018). Türkiye'de 1968 ve eğitime dair talepler. *Toplumsal Tarih*, 293, 84-89.
- Fairclough, N. (1989). *Language and power* (1. Baskı). Longman.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language* (1. Baskı). Longman.
- Hançerlioglu, O. (1968) "Marcuse'cülük". *Varlık*, 36(731), Aralık, 4-5.
- Halman, T. S. (1968). Herbert Marcuse: Âsi Gençliğin Peygamberi. *Milliyet Gazetesi*, (29.09.1968 - 05.10.1968), 5.
- Hsieh, H. F., Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- Kellner, D. (1984). *Herbert Marcuse and Crisis of Marxism* (1. Baskı). MacMillan
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology* (2. Baskı). Sage Publications.
- Laçiner, Ö. (2007). Ömer Laçiner ile Söyleşi: 25. Yılında 12 Eylül ve Siyaset <https://birikimdergisi.com/guncel/145/omer-laciner-ile-soylesi-25-yilinda-12-eylul-ve-siyaset>
- Marcuse, H. (1968a). *Aşk ve Uygarlık*. (S. Çağan, Çev.). May Yayınları (1. Baskı). (Özgün eser basım 1955)
- Marcuse, H. (1968b). *Tek Boyutlu İnsan*. (S. Çağan, Çev.). May Yayınları (1. Baskı). (Özgün eser basım 1964)
- Marcuse, H. (1969). *Sovyet Marksizmi*. (S. Çağan, Çev.). May Yayınları (1. Baskı). (Özgün eser basım 1958)
- Neuendorf, K. A. (2017). *The content analysis guidebook* (2. Baskı). Sage.
- Oktay, A. (2011). Kendi hayatımızı seyretmiyoruz biz – Söyleşi Orhan Koçak ve Mustafa Arslantunali. *Virgöl*, 43, 6-12.
- Toprak, Z. (2018). 1968-1969 İstanbul Üniversitesi boykot ve işgalleri. *Toplumsal Tarih*, 293, 72-82.
- Uysal, A. (2018). Mayıs 68 ve toplumsal hareketlerin uluslararası dolaşımı. *Toplumsal Tarih*, 293, 18-23.
- Ünüvar, K. (2018). FKF'den Dev-Genç'e: Türkiye'de 1968 öğrenci hareketleri ve sol, *Toplumsal Tarih*, 293, 90-100.
- Van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. D. Schiffrin, D. Tannen ve H. E. Hamilton (Ed.), *The handbook of discourse analysis* (1. Baskı, s. 352-371) içinde. Blackwell.
- Weber, R. P. (1990). *Basic content analysis* (2. Baskı.). Sage.

Wodak, R., Meyer, M. (2009). *Methods of critical discourse analysis* (2. Baskı), Sage.

Young, R. M. (1969). The Naked Marx, Review of Herbert Marcuse, *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud*

https://www.psychanalysis-and-therapy.com/human_nature/papers/paper89h.html

ⁱ Bu makale 2007'de tamamlanmış olan *Eleştirel Kuram ve Türk Düşüncesi* başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak geliştirilmiştir.